

Н. Г. КОШЕЛЕВА (канд. пед. наук)
Донецький університет економіки та права

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ВНЗ

У статті визначено концептуальні засади інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ. Підкреслено високу значущість проектної технології навчання як дієвого способу її реалізації. В якості методологічної бази інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів запропоновано використовувати провідні положення системного, синергетичного, компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів.

Ключові слова: вища економічна освіта, майбутні економісти, інноваційна фахова підготовка, проектна технологія навчання, системний підхід, синергетичний підхід, компетентнісний підхід, особистісно орієнтований підхід.

Актуальність проблеми модернізації системи вищої економічної освіти полягає у переході до нової освітньої парадигми, під якою розуміється сукупність принципів, ціннісних настанов і способів організації освітньої діяльності, що відповідають вимогам сучасного соціального замовлення. Класична парадигма освіти, переважно зорієнтована на репродуктивне знання, на сьогодні практично вичерпала себе. Зокрема, потребує на розв'язання протиріччя між так званим «інформаційним бумом» та обмеженими можливостями традиційних освітніх технологій, орієнтованих на передачу й засвоєння інформації. Пошук нових моделей освіти зумовлений також розбіжністю між потребою суспільства в економістах, здатних до інноваційної фахової поведінки, швидкого перевлаштування своїх дій відповідно до змін в економічній сфері діяльності, та недостатньою розробкою механізмів адаптації майбутніх фахівців до мінливого бізнес-середовища під час їхньої фахової підготовки у ВНЗ.

Проблеми, пов'язані з розробкою та впровадженням педагогічних інновацій у навчально-виховний процес закладів освіти, розглядалися в різних аспектах відомими дослідниками: І. Дичківською, В. Докучаєвою, А. Дубасенюк, В. Лазаревим, Б. Мартиросяном, О. Панфиловою, С. Полат, С. Поляковим, А. Хуторським, І. Циркуном, В. Чупрасовою, Л. Штефан та ін. Способи підвищення ефективності вищої економічної освіти досліджувалися Л. Абрековою, О. Бабаян, К. Беркитою, О. Булавенком, Н. Волковою, Л. Дибковою, І. Зайцевою, Н. Захарченко, Є. Іванченко, М. Колядою, І. Полещук, Т. Поясок, В. Стасюк, В. Стрельниковим, Г. Чаплицькою тощо. Проте недостатньо розробленими залишаються теоретико-методологічні засади сучасної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ, інноваційної за своїми цілями, змістом та формами реалізації. Водночас, чітко визначене методологічне підґрунтя є необхідним для подальшого проектування й реалізації цілісної ефективної педагогічної системи інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ.

Мета роботи – обґрунтувати провідні теоретичні положення та визначити методологічні підходи до інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ.

Відомо, що будь-яка освітня парадигма ґрунтується на певному баченні сутності людини. Класична система освіти формує «просвітницьку» людину, що є об'єктом освітнього процесу, мета якого визначається домінуючим принципом – енциклопедичним («людина – це її пам'ять»). Проте сама лише освіченість (до того ж, обмежена певним обсягом інформації) та пам'ять не забезпечують професійну відповідність фахівців, зокрема економістів, до запитів сучасного суспільства, що вимагає їх готовності до життя в глобалізованому інформаційному просторі, який стрімко змінюється, сформованості в них умінь швидкої адаптації, вільного орієнтування і готовності до змін і інновацій. Отже, необхідний перехід до зовсім іншої освітньої системи, зорієнтованої на формування інноваційної людини, тобто такої, що постійно знаходиться в стані пошуку, здатна самостійно приймати нестандартні рішення, є винахідливою, творчою особистістю. Вона розглядає оточуючий світ не як сталу, гармонійну структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, котра усвідомлюється нею як послідовність різноманітних труднощів, що необхідно подолати. Винахідливість стає принципом діяльності для інноваційної людини, а провідною метою навчання – формування в неї власної дослідницької позиції, тобто значення набуває процес переходу в освітній діяльності від школи пам'яті до інституту роботи

з мисленням [9]. Тому основним завданням освіти на сучасному етапі є перехід від навчання, що забезпечує репродуктивне сприйняття, формування лінійного мислення, до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід, імовірнісне мислення.

Дослідники, що вивчають проблематику, пов'язану з педагогічними інноваціями, дотримуються думки, що структура інноваційного навчання оптимально відповідає характеру сучасних соціальних процесів, «відкритій» перспективі розвитку суспільства. Інноваційна освіта прагне функціонувати в контексті сьогодення з орієнтацією на майбутнє, на відміну від традиційної, яка реалізовувалася в сучасному виходячи з минулого [2, с. 9-10]. Основою інноваційних освітніх процесів є творча діяльність педагога, спрямована на оновлення освітнього процесу шляхом запровадження в нього нововведень, метою яких є формування особистості майбутніх фахівців відповідно до вимог не лише сьогодення, але й завтрашнього дня. В інноваційно-педагогічній діяльності домінує перетворювальна складова: педагогічні нововведення є цілісним проблемно-орієнтованим процесом взаємопов'язаних змін всього освітнього курсу або його окремих складових і середовища нововведення (засобів і умов освіти), що приводять до підвищення ефективності і якості освіти [10, с. 27]. Метою педагогічних інновацій є особистісні перетворення суб'єктів освітнього процесу, розвиток їх знань, умінь, навичок, способів мислення і діяльності, компетенцій і т.ін., що не можуть бути досягнуті засобами традиційних освітніх технологій. Стосовно підготовки майбутніх економістів у ВНЗ слід відзначити наявність істотних суперечностей між теоретичним характером економічної освіти, диференціацією знань за окремими дисциплінами тощо і прикладним інтегрованим характером реальної економічної діяльності. Значною проблемою для випускників-економістів є вимога щодо творчого застосування знань і вмінь у різноманітних фахових ситуаціях, ускладнених мінливістю економічного середовища, необхідність сформованості цілісного системного економічного мислення, що не забезпечується повною мірою існуючою системою підготовки. Розв'язання зазначених протиріч і проектування інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ, на нашу думку, мають базуватися на результатах детального аналізу і чіткого визначення провідних фахових функцій економістів, серед яких важливе місце має посідати проектна функція, котра, на жаль, не виокремлюється у більшості освітньо-кваліфікаційних характеристик як окрема і самостійна, хоча водночас в них присутній цілий комплекс типових завдань діяльності економістів, що мають проектний характер, але віднесені в окремих ОКХ до різних функцій економістів і не впорядковані. Між тим, саме проектний спосіб діяльності (проект від лат. *projectus* – «кинутий уперед» – задум у динаміці, образ майбутнього передбачуваного явища) є методом активного пізнання і креативного перетворення світу в результаті практичної реалізації створюваної людиною проектної гіпотези і підсумком духовно-перетворюючої діяльності, як слушно відзначено у [5, с. 7]. Покладена в основу проектної діяльності категорія проектності в цілому (як створення майбутнього) та її ключові поняття «випередження», «інноваційного ресурсу» є актуальними в сучасних економічних умовах. Для формування проектного способу мислення та проектувальних творчих умінь майбутніх економістів пропонуємо використовувати інноваційну проектну технологію навчання, яка може стати логічним, доцільним та дієвим способом реалізації їхньої інноваційної фахової підготовки у ВНЗ та забезпечить необхідні особистісні й соціокультурні зміни майбутніх фахівців відповідно до запитів інноваційного соціуму. В її основу покладено процес навчального проектування – спільної творчої діяльності учасників освітнього процесу зі створення прообразу передбачуваного об'єкта, стану, системи, процесу тощо, яка сприяє здійсненню задуманого й реалізує визначені заздалегідь і обгрунтовані педагогічні цілі. Проектна технологія навчання передбачає розв'язання студентами певної проблеми, їхню самостійну діяльність зі створення інноваційного продукту, формує їх різнобічні індивідуальні якості й орієнтована на результат, запланований заздалегідь. Результатами проектної діяльності економістів можуть бути: оптимальний варіант економічної стратегії об'єкта; прогноз економічного розвитку на певну перспективу; план (перспективний, річний тощо); економічна програма оптимізації використання ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових), маркетингу і збуту продукції, забезпечення її конкурентоспроможності; техніко-економічне обгрунтування бізнес-планів, проектів інвестицій, інновацій; система заходів (або захід) щодо підвищення ефективності управління, обліку, звітності і контролю, організації виробництва і праці, зниження витрат, зростання прибутку й рентабельності і т.ін. Проте зазначимо, що безсистемне епізодичне застосування проектної технології навчання при вивченні фахових дисциплін не надасть очікуваного психолого-педагогічного ефекту через непідготовленість студентів до виконання проектних завдань та неусвідомлення ними особистої важливості такої роботи.

Для розв'язання зазначеної проблеми визначимо методологічну базу інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ. Ураховуючи вимогу щодо необхідності формування в них

системного економічного мислення та цілісного усвідомлення предмету економічної діяльності, доцільною є опора на провідні положення системного підходу (напрямок методології спеціально-наукового пізнання і соціальної практики, в основу якого покладено дослідження складних об'єктів як систем; орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкту і механізмів, що забезпечують її, на виявлення багатообразних типів зв'язків складного об'єкту і зведення їх в єдину теоретичну картину). Характер використання системного підходу в педагогічних дослідженнях і освітній практиці обумовлений низкою зовнішніх і внутрішніх по відношенню до педагогіки обставин. Зокрема, сутність функціонування педагогічної системи полягає у співвідношенні діяльності суб'єктів освітнього процесу з педагогічним результатом цієї діяльності [8, с. 70]. Отже, інноваційна фахова підготовка майбутніх економістів у ВНЗ має здійснюватися як система, засобами проектно-технології навчання на матеріалі різних дисциплін, що дозволить позбавитися дисциплінарної обмеженості, відокремленості знань. Міждисциплінарні навчальні проекти дозволять студентам побачити економічну діяльність та економічне середовище як системи, якщо під час їхньої розробки й реалізації ними під керівництвом викладачів буде здійснено низку процедур, типових для системного дослідження об'єкту вивчення: фіксацію певної множини елементів, відокремлених від інших; установлення і класифікацію зовнішніх і внутрішніх зв'язків цієї множини; визначення принципів взаємодії системи з середовищем; виділення системотвірних зв'язків серед множини внутрішніх; виявлення впорядкованості, структури й організації системи; аналіз основних принципів її поведінки; вивчення процесів управління, що забезпечують стабільний характер поведінки і досягнення системою результатів [11, с. 2]. Таким чином, якщо поняття "підхід" з моменту своєї появи в науці означало особливий кут зору на об'єкт дослідження, то системний підхід співвідноситься ще і з вибудовуванням особливої дослідної програми на основі цієї точки зору і подальшою конкретизацією цієї програми в особливих методах [6, с. 19].

Водночас дуже важливо сформувати в майбутніх економістів усвідомлення того, що національне та світове економічне середовище, а відтак і економічна діяльність не є сталими системами: тенденції та динаміка їхнього розвитку свідчать про відкритість та нелінійність. Отже, при проектуванні системи інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ слід спиратися також на основні положення синергетичного підходу (синергетика як міждисциплінарна галузь наукових знань вивчає процеси самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих нерівноважних системах; базується на принципово новому розумінні процесів розвитку (нелінійна альтернативна еволюція) та вірогіднісному стилі наукового мислення; для відкритої системи існує не один єдиний шлях розвитку, а поле шляхів, яке містить у собі потенційний спектр структур, що виникають у процесі зміни системи тощо). Сутність педагогічної синергетики полягає у визначенні способів забезпечення самокерованого розвитку суб'єктів навчання, наданні можливостей і простору для самоорганізації їхнього інтелекту й досвіду, виборі ефективних, своєчасних та педагогічно доцільних керуючих «резонансних» впливів для здійснення саморозвитку майбутніх фахівців [4, с. 222]. Значення синергетики для інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів пов'язане, перш за все, із тим, що вона дозволяє їм адаптуватися заздалегідь до роботи в нестабільному та важкопрогнозованому економічному середовищі, формує гнучкий стиль економічного мислення, розуміння того, що оточуючий світ і зокрема фахова сфера не є чимось раз і назавжди визначеним і розвиток не завжди може відбуватися єдиним та передбачуваним шляхом, і психологічну готовність до відповідних змін фахової поведінки. Проектна технологія навчання, розроблена з урахуванням провідних положень синергетичного підходу, забезпечує можливість інтегрування матеріалу різних дисциплін, більш глибокого вивчення міжпредметних зв'язків, усвідомлення взаємозв'язку економічних процесів, явищ, закономірностей, що зазвичай вивчаються різними дисциплінами, за умови її системної реалізації в міждисциплінарних навчальних проектах.

У той же час, вважаємо, дуже важливо, щоб інноваційна фахова підготовка майбутніх економістів у ВНЗ базувалася на засадах компетентнісного підходу, в основу якого покладено принципово нове педагогічне цілепокладання, пов'язане з перенесенням акцентів із знань та вмінь як результатів навчання на формування фахових компетенцій суб'єктів навчання. Фахові компетенції, за визначенням відомого науковця Е. Зеєра, - це узагальнені способи дій, що забезпечують продуктивне виконання фахової діяльності. Проте традиційна організація навчального процесу у ВНЗ спрямована, у першу чергу, на засвоєння окремих знань і вмінь, пов'язаних із предметом праці та диференційованих за окремими дисциплінами. Поєднуватися ці знання та вміння мають у процесі їх застосування у фахових або наближених до них ситуаціях, але існуюча практика вивчення дисциплін показує, що аналіз і розв'язання таких ситуацій є досить епізодичним явищем в освітньому процесі, внаслідок чого випускники дуже важко пов'язують отримані під час навчання знання та вміння з

конкретними завданнями реальної професійної діяльності та довго і складно адаптуються до її вимог [3, с. 40]. Використання у фаховій підготовці майбутніх економістів проектної технології навчання дозволяє вирішити зазначену проблему, оскільки за допомогою системи фахових проблемних ситуацій та завдань, що становлять зміст навчальних проектів, студенти засвоюють зміст майбутньої професійної діяльності. Відомий дослідник А. Вербицкий називає такий різновид навчальної діяльності квазіпрофесійною (такою, що моделює умови, зміст і динаміку виробництва, стосунки зайнятих у ній людей) [1, с. 43]. Оволодіваючи способами виконання фахової діяльності і засвоюючи закономірності стосунків людей під час виконання проектів та розв'язання ситуацій, наближених до фахових, майбутні економісти набувають фахових і соціальних компетенцій, навичок самостійної творчої діяльності і розв'язання фахових проблем і завдань, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність та затребуваність у фаховій сфері.

Вважаємо також за доцільне до методологічних основ інноваційної фахової підготовки майбутніх економістів у ВНЗ включити основні положення особистісно орієнтованого підходу: орієнтацію навчання на особистісні потреби, інтереси, здібності студентів; сприяння розвитку їхніх професійно важливих якостей, інтелектуального потенціалу, здатності до вирішення нестандартних фахових завдань; формування творчої складової; забезпечення самореалізації та саморозвитку завдяки опорі на суб'єктивну активність та оволодінню методами самостійної пізнавальної діяльності [7, с. 496-497]. Проектна технологія навчання забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті, оскільки вчить майбутніх економістів самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, використовуючи знання з різних дисциплін, прогнозувати результати власної діяльності, обирати її напрями і засоби з урахуванням власних інтересів та особистісних характеристик. Оскільки під час розробки проектів завжди вирішується певна професійна проблема, студенти використовують різні методи інтелектуальної творчої діяльності та інтегровані фахові знання і вміння, що значно сприяє формуванню їхньої особистої здатності до інноваційної діяльності при вирішенні фахових завдань та забезпечує виконання вимог сучасного соціального замовлення.

Таким чином, застосування проектної технології навчання у вищій економічній освіті забезпечує формування здатності майбутніх економістів до самостійного дослідження і розв'язання фахових проблем, творчого мислення, саморозвитку і в цілому – інноваційної фахової поведінки та дозволяє реалізувати їхню інноваційну фахову підготовку у ВНЗ за умови використання в якості методологічної бази останньої основних положень системного, синергетичного, компетентнісного і особистісно орієнтованого підходів. Подальші розвідки планується пов'язати з визначенням змістовно-структурних характеристик готовності майбутніх економістів до інноваційної фахової діяльності.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А. Контекстное обучение в компетентностном подходе / А. Вербицкий // Высшее образование в России. – 2006. – № 11. – С. 39-45.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с. – (Серія: Альма-матер).
3. Зеер Э. Идентификация универсальных компетенций выпускников работодателем / Э. Зеер, Д. Заводчиков // Высшее образование в России. – 2007. – № 11. – С. 39-45.
4. Князева Е.Н. Одиссея научного разума. Синергетическое видение научного прогресса / Е.Н. Князева. – М.: ИФРАН, 1995. – 228 с.
5. Колесникова И.А. Педагогическое проектирование: [учеб. пособие для высш. учеб. завед.] / И.А. Колесникова, М.П. Горчакова-Сибирская; под ред. И.А. Колесниковой. – М.: Академия, 2005. – 288 с.
6. Кузнецова А.Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике: моногр. / А.Г. Кузнецова. – Хабаровск: Изд-во ХК ИППКП, 2001. – 152 с.
7. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / [В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень та ін.]. – К.: Наук. думка, 2003. – 853 с.
8. Сидоркин А.М. О сущности педагогических явлений / А.М. Сидоркин // Педагогическая наука в условиях перестройки. - М.: Пед.об-во РСФСР, 1988. – 165 с.
9. Сучасний філософсько-освітній дискурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://terepishchy.com/philosophy-of-education/>
10. Цыркун И.И. Педагогическая инноватика: науч.-метод. пособ. / И.И. Цыркун, Е.И. Карпович. – Мн.: Изд-во БГПУ им. М. Танка, 1996. – 143 с.
11. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности/ Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1978. – 70с.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2013

профессиональной подготовки будущих экономистов в ВУЗе

В статье определены концептуальные основы инновационной профессиональной подготовки будущих экономистов в ВУЗе. Подчеркнута высокая значимость проектной технологии обучения как действенного способа ее реализации. В качестве методологической базы инновационной профессиональной подготовки будущих экономистов предложено использовать главные положения системного, синергетического, компетентностного и личностно ориентированного подходов.

Ключевые слова: *высшее экономическое образование, будущие экономисты, инновационная профессиональная подготовка, проектная технология обучения, системный подход, синергетический подход, компетентностный подход, личностно ориентированный подход.*

N. Kosheleva. Theoretical-Methodological Basis of Innovative Professional Training of Economists at Higher Institutions

The paper considers the necessity of transition from classical to innovative paradigm in higher economic education in connection with society's need for economists, capable of innovations in professional activity. Great importance of project learning as an effective way of economists' innovative professional training is underlined. It is noticed that learning projects help to form future economists' ability of creative innovative professional activity.

Synergetic, competence and personally-oriented approach are offered to be used as a methodological basis for economists' innovative professional training. Economists' innovative professional preparation at higher school should be considered a system, which employs project learning techniques using the material of various disciplines.

Key words: *higher economic education, future economists, innovative professional preparation, project learning technology, system approach, synergetic approach, competence approach, personally-oriented approach.*